

Cmentarz z I wojny światowej Nr 97 w Stróżówce
Program prac konserwatorskich

Opracował : mgr Marek Sawicki

Kraków, listopad 2015 r.

SPIS TREŚCI

Spis treści	1
Karta tytułowa obiektu	2
Opis cmentarza	3
Stan zachowania	6
Wnioski i założenia konserwatorskie	8
Postępowanie konserwatorskie	9
Fotografie	12

KARTA TYTUŁOWA OBIEKTU

Nazwa obiektu :	Cmentarz z I wojny światowej Nr 97
Lokalizacja :	Stróżówka- przy drodze Gorlice- Moszczenica.
Czas powstania:	1915 r.
Autor:	Hans Mayr- cmentarz zbudowany przez Oddział Grobów Wojennych C. i K. Komendantury Wojskowej w Krakowie.
Wpis do rejestru zabytków:	A-610 z 26.12.1989 r.
Właściciel:	Skarb Państwa.
Opracowanie programu prac konserwatorskich	Marek Sawicki, ul. Studencka 7a/6, 31-116 Kraków. tel. (0-12) 423 06 34. + 48 606 169 889 e- mail: konsaw@poczta.onet.pl

OPIS CMENTARZA

Cmentarz z I wojny światowej o NR 97 w Stróżówce. Zaprojektowany przez Hansa Mayra, zbudowany przez Oddział Grobów Wojennych C. i K. Komendantury Wojskowej w Krakowie. Na cmentarzu w 28 grobach zbiorowych pochowano 343 żołnierzy w tym 241 żołnierzy armii pruskiej, 37 armii austriackiej i 65 armii rosyjskiej. Jeden z ciekawszych cmentarzy na terenie województwa małopolskiego o oryginalnym układzie architektonicznym nie typowym dla Hansa Mayra.

Cmentarz znajduje się w lesie przy drodze Gorlice- Moszczenica. Cmentarz o dość dużej powierzchni zbudowany na planie prostokąta w osi półn.- wsch. i półd.- zach. Cmentarz podzielony jest na dwie części. Pierwsza półd.- wsch. od str. wejścia na powierzchnię większą o 1/3 od drugiej większej w części tylnej. Te dwie części cmentarza

dzieli w poprzek szeroka alejka. Groby zbiorowe w układzie rzędowym. Mogiły miały przypominać kamienne kurhany. Projekt mogił niespotykany na tego typu cmentarzach. Duże kwadratowe kwatery otoczone niewysokimi murkami nakrywają spłaszczone dachy namiotowe- piramidki. Całość zbudowana jest z płaskich nieregularnych ciosów piaskowca spoinowanych cementem. Na środku tych kamiennych kopców ustawione są masywne betonowe stele, trapezowe o zaoblonej górnej ścianie umieszczono małe żeliwne krzyże przynależne do danej armii.. Wąska brzeźna opaska otacza środek ścianek o powierzchni fakturowanej groszkowaniem. Na frontowej ścianie stel umieszczono duże płyty inskrypcyjne z żeliwa. W tylnej części cmentarza pola grobowe wyznaczają prostokątne, niskie murki kamienne nakryte płaskimi płytami betonowymi wystającymi przed lico murków. Wnętrza kwater wypełnione są ziemią na, której ustawione są rzędy betonowych steli o formie prostokątów zakończonych trójkątnym daszkiem.

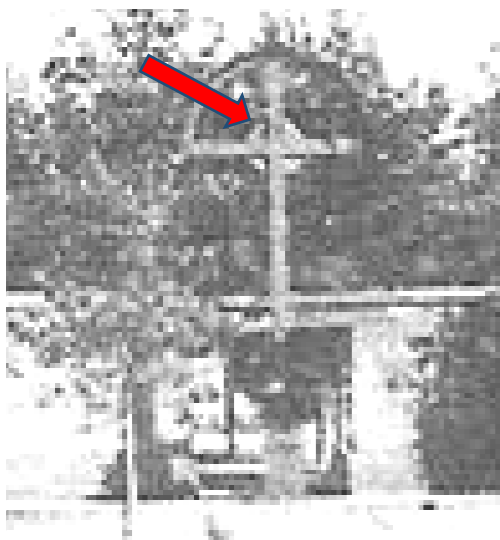
Stele zdobione są wzdłuż krawędzi gładkimi listwami a wewnętrzne pole wykończone są fakturalnie. Pośrodku ścianki frontowej znajduje się duża płycina na której umieszczono żeliwne tabliczki inskrypcyjne.

Głównym obiektem architektonicznym jest wejście na cmentarz, Przybrało ono formę okazałego wysokiego muru zbudowanego na planie (rozciągniętej) litery C, z bokami wysuniętymi na zewnątrz ku drodze (str. półd.- zach.) Mur wzniesiony jest z ciosów jasnego piaskowca karpackiego. Nakrywa go płyta zadaszająca o wydatnym okapie. Pośrodku znajduje się prostokątny otwór wejściowy duży, niewiele niższy od muru z dwuskrzydłową bramą wykonaną z pionowych metalowych prętów. W górnej części dodane pręty poziome tworzą wzór kraty.

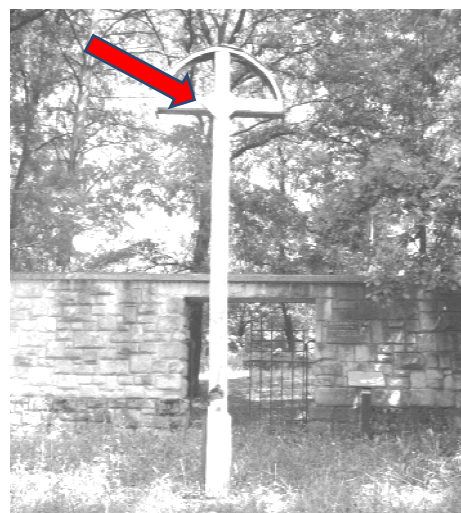

W przeszłości ogrodzenie frontowe tworzył mur bramy po bokach połączony z parkanem. Pozostałe granice cmentarza wyznaczał żywopłot.

Na cmentarz prowadzą betonowe schody. Przed wejściem w skrzydłach bramy ustawiony jest wysoki drewniany krzyż nakryty półkolistym zadaszeniem. Obecny tylko w ogólnych zarysach przypomina oryginał. Na terenie cmentarza rosną drzewa w swobodnym układzie.

Fot. a. archiwalna- dawna gloria krzyża

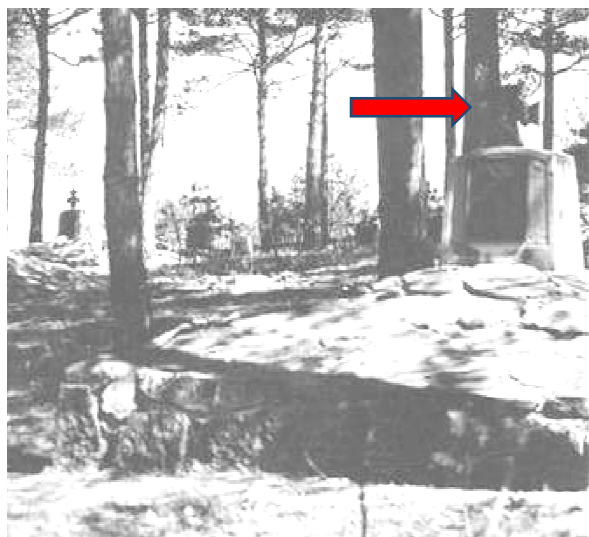

Fot. b. współczesna gloria krzyża

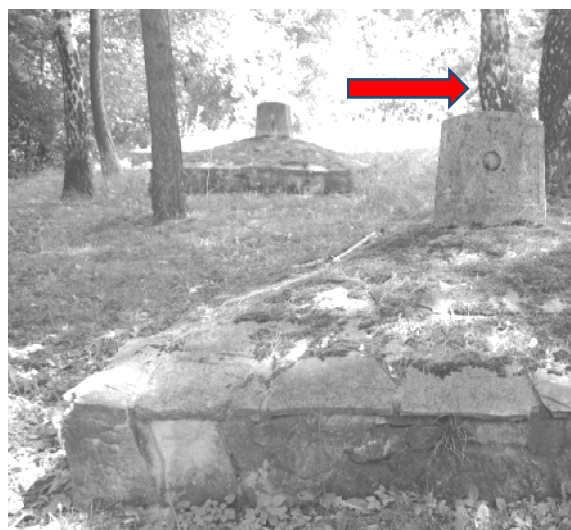

Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-U-5983

Fotografia archiwalna- Narodowe Archiwum Cyfrowe

Fot. a. archiwalna- stela z krzyżem.

Fot. b. współczesna- brak krzyża na steli

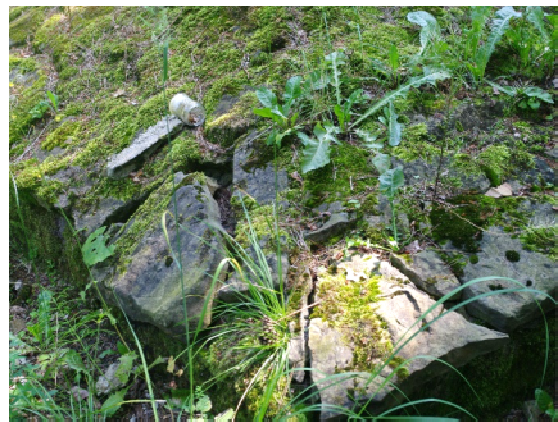

STAN ZACHOWANIA

Cmentarz znajduje się w złym stanie technicznym. Jest zniszczony, zaniedbany, zarośnięty trawą, krzewami i drzewami. Poza murem bramnym cmentarz nie posiada żadnego ogrodzenia (parkanu, żywopłotu). Tylne rzędy mogił i pomników ukryte są w gęstwinie zarośli i traw.

Obramienia kwater i kopców kamiennych rozsypują się. Zniszczeń dopełniają grube warstwy mchów porastających pomniki. Kilka steli na kamiennych kopcach uległo rozległym uszkodzeniom w postaci spękań i ubytków formy. Powierzchnie poza porośnięciem roślinnością są brudne i w plamach przebarwień i patyny.

Ze steli na kamiennych kopcach w środku cmentarza zniknęły żeliwne krzyże i metalowe tablice inskrypcyjne. Stele z środkowych mogił znajdujących się z tyłu cmentarza po str. płn.- wsch. pozbawione są żeliwnych tablic.

Stela w narożniku wsch. ma zachowaną dolną część płyty górnej brak. Wszystkie tablice żeliwne są w wysokim stopniu skorodowane. Brakuje krzyży pojedynczych na mogiłach zbiorowych w tylnej części cmentarza.

Drewniany krzyż ustawiony przed wejściem na cmentarz powoli butwieje. W dolnej jego części znajdują się ślady zwęglenia. Prawdopodobnie jest on odtworzony niezgodnie z pierwowzorem.

Na osobną uwagę zasługuje kamienny mur bramy. Mur pokrywają nieregularne pionowe czarne smugi, plamy brudu i patyny. Lokalnie kamień uległ powierzchniowemu osypaniu. Po stronie płd.- zach. brak jednego skrzydła bramy. (zabezpieczone przez Urząd Gminy).

WNIOSKI I ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE

Cmentarz wymaga kompleksowego remontu konserwatorskiego.

Należy dołożyć starań aby cmentarzowi przywrócić wygląd z czasu powstania. Prace przy mogiłach- „kurhanach”, żeliwnych tablicach i krzyżach należy poprzedzić analizą materiałów archiwalnych, opracowaniem dokumentacji historyczno-odtworzeniowej i uzgodnieniem jej z WUOZ.

Wszystkie prace konserwatorskie należy poprzedzić przeglądem dokumentów archiwalnych- planów, projektów, opisów, fotografii. Ważne jest aby określić czy na cmentarzu doszło do przekształceń, czy zachowały się wszystkie krzyże i stele oraz czy utrzymało się ich pierwotne rozmieszczenie. Prace należy rozpocząć od uporządkowania zieleni. Krzewy dziko rosnące wokół cmentarza otoczenie cmentarza należy wyciąć pozostawiając na granicy wolny pas o znacznej szerokości. Podobnie należy dokonać przecinki

a nawet wycinki tych drzew, które zagrażają pomnikom. Przypomina się, że większość drzew to samosiejki, które rozrosły się w sposób niekontrolowany. Doprowadziło to do zmiany koncepcji założeń cmentarza a także z powodu zacienienia i zawilgocenia, do niszczenia obiektów. Wskazane byłoby dokonanie odsłonięcia cmentarza w taki sposób aby był widoczny od strony drogi.

Wszystkie elementy kamienne należy poddać oczyszczeniu. Prace czyszczące powinny być poprzedzone usunięciem mchów i zabezpieczeniem osypujących się partii kamienia. Cementowe spoiny pochodzące z napraw i rozkruszone muszą zostać usunięte przez wykucie.

Mur jak i pozostałe elementy kamienne proponuje się oczyścić metodą strumieniową przy użyciu piasku kwarcowego. Zabrudzenia zespolone trwale zwane patyną można doczyścić chemicznie i ręcznie.

Po oczyszczeniu należy usunąć pozostałości pyłu piaskowego poprzez przedmuchiwanie sprężonym powietrzem lub spłukanie wodą.

Oczyszczoną kamieniarkę kurhanów, muru wejściowego i murków mogił należy poddać pracom naprawczym. Koniecznie trzeba odtworzyć krzyże i w miarę możliwości żeliwne tablice. Zachowane elementy metalowe ze względu na duży stopień skorodowania należy oczyścić z rdzy zabezpieczyć korozyjnie i pomalować nawierzchniowo. Prawdopodobnie większość steli z kopców mogiłnych będzie musiała być wykonana na

nowo. Tak bardzo zniszczone strukturalnie betonowe stele w żaden sposób nie nadają się do ponownego ustawienia nawet po solidnie wykonanej konserwacji.

Należy bezwzględnie pamiętać w trakcie rekonstrukcji o sposobie dekorowania gładką listwą na krawędziach i fakturowaniu powierzchni płaskich zgodnie z zachowanym wzorem.

Brakujące skrzydło furtki należy po pracach naprawczych osadzić w bramie.

Przywrócić alejkę poprzeczną pomiędzy częścią przednią z kamiennymi kopcami a częścią tylną z mogiłami ziemnymi w murkach obramieniowych.

Naprawą powinny być też objęte schody.

Zaleca się cmentarz otoczyć z frontu drewnianym płotem jaki widoczny jest na fotografiach archiwalnych i żywopłotem.

Rekonstrukcji wymaga też drewniany krzyż zgodnie z historycznym przekazem.

Wskazane jest zbudowanie w pobliżu miejsca parkingowego.

POSTĘPOWANIE KONSERWATORSKIE

I. Prace wstępne.

1. Zapoznanie się z materiałami historycznymi- plany, projekty, opisy, fotografie. Sporządzenie dokumentacji hist. – odtworzeniowej.
2. Wykoszenie trawy.
3. Wycięcie i zniszczenie krzewów samosiejek rosnącego tuż przy ogrodzeniu i na cmentarzu przy użyciu herbicydów np. *Roundup Energy 450 SL*, *Roundup 360 SL*, *Glyphos 360 SL*. Zabieg powtórzyć nawet trzykrotnie. Stosować zgodnie z wskazaniami producenta i zachowaniem środków ostrożności.
4. Poddanie zabiegom pielęgnacyjnym drzew rosnących w pobliżu cmentarza oraz wycięcie tych które zagrażają murom i pomnikom. Prace należy zlecić firmie specjalistycznej z uprawnieniami po uzyskaniu stosownych zezwoleń.

II. Drewniane ogrodzenie i krzyż centralny.

1. Demontaż obecnego drewnianego krzyża.
2. Wykonanie nowego krzyża zgodnie z projektem H. Mayra, opracowanego przez K. Kochańskiego.
3. Zabezpieczenie drewna krzyża i ogrodzenia przeciwko korozji biologicznej preparatami płynnymi dostępnymi w szerokim asortymencie na rynku, np. (*Pilmas Drew-Miedź, Impregnat do drewna Sadolin Garden, FOBOS NW, Lazura ochronna HK-Lasur firmy Remmers*).
4. Wykonanie ogrodzenia zgodnie z dokumentacją historyczną od frontu drewniany parkan, boki i tył żywopłot.

III. Ogrodzenie bramne, mogiły- kurhany, stele i murki obramień mogił zbiorowych wykonanych z kamienia.

1. Oczyszczenie z nawarstwień powierzchni kamiennych:
  - usunięcie poprzez zeszkrobanie szpachlami mchów i porostów,
  - wykucie wszystkich spoin cementowych pochodzących z ostatnich prac naprawczych,
  - lokalne zabezpieczenie osypującej się powierzchni kamienia preparatem wzmacniającym np. *Sarsil W Zakład Chemiczny „Silikony Polskie”, KSE 100 / 300 / 300- firmy Remmers*.
  - czyszczenie powierzchni muru metodą strumieniowo- ścierną przy użyciu ścierniwa piaskowego,
  - wydmuchanie lub spłukanie pozostałości po czyszczeniu.
5. Wykonanie koniecznych przemurowań i uzupełnień wątku kamiennego zniszczonych kurhanów.
6. Wypełnienie małych ubytków kitem mineralnym np. *Restauriermörtel firmy Remmers*, „*Złoty Wiek*” firmy *Atlas*.
7. Naprawa nakryw betonowych murków otaczających mogiły przez uzupełnienie ubytków zaprawą cementową.
8. Wypełnienie spoin zaprawą cementowo- wapienno- piaskową z gładko opracowaną powierzchnią.
9. Dezynfekcja muru preparatem bakterio- grzybo- glonobójczym

np. firmy Remmers *Impragnierung BFA* nanoszonym pędzlem lub natryskiem.

IV. Metalowe krzyże i tablice inskrypcyjne.

1. Usuwanie nawarstwień z krzyży żeliwnych:
  - metodą strumieniowo ścierną,
  - usuwanie nawarstwień korozyjnych metodą termiczną- wypalanie,
  - doczyszczanie mechaniczne szczotkami metalowymi.
2. Fosforanowanie oczyszczonego żeliwa.
3. Zabezpieczenie antykorozyjne:
  - nałożenie farby antykorozyjnej podkładowej,
  - nałożenie farby nawierzchniowej.
4. Malowanie końcowe.
5. Rekonstrukcja brakujących krzyży i tablic metodą odlewów w żeliwie z zabezpieczeniem powierzchni natryskiem cynkowym.

V. Betonowe cokoły i stele z mogił kurhanów.

6. Oczyszczenie betonowych cokołów metodą CP, drobne ubytki uzupełnić zaprawą cementową.
7. Wykonanie nowych steli i cokołów metodą odlewów z zaprawie cementowej.
  - wykonanie form z powtórzeniem kształtu steli lub cokołu,
  - wykonanie odlewów z zaprawy cementowej z powtórzeniem granulacji wypełniacza żwirowego,
  - obróbka powierzchni z nadaniem faktury groszkowania.

V. Odtworzenie wnętrza zgodnie z dokumentacją historyczno- odtworzeniową.

1. Wytyczenie alejek.
2. Odtworzenie żywopłotu i parkanu.

Fot. 1.   **Cmentarz z I wojny światowej Nr 97 w Stróżówce.**
Ujęcie całościowe bramy od str. zewnętrznej.   Lipiec 2015 r.

Fot. 2.   **Cmentarz z I wojny światowej Nr 97 w Stróżówce.**
Ujęcie całościowe bramy od str. wewnętrznej.   Lipiec 2015 r.

Fot. 3.   **Cmentarz z I wojny światowej Nr 97 w Stróżówce.**
Fragment cmentarza z mogiłami od pld.- wsch.   Lipiec 2015 r.

Fot. 4.   **Cmentarz z I wojny światowej Nr 97 w Stróżówce.**
Fragment cmentarza z mogiłami od pld.- wsch.   Lipiec 2015 r.

Fot. 5.   **Cmentarz z I wojny światowej Nr 97 w Stróżówce.**
 Fragment cmentarza z mogiłami od płn.- wsch.   Lipiec 2015 r.

Fot. 6.   **Cmentarz z I wojny światowej Nr 97 w Stróżówce.**
 Fragment cmentarza z mogiłami od pld.- zach.   Lipiec 2015 r.

A photograph of a stone structure, possibly a well or a small monument, covered in moss and surrounded by dense green foliage and trees in a forest setting. The structure is made of large, flat stones and is partially obscured by the surrounding vegetation. The scene is captured in a wide-angle shot, showing the structure in the center and the surrounding forest in the background. The lighting is bright, suggesting a sunny day, and the colors are vibrant green, indicating a lush environment.

Fot. 8. Cmentarz z I wojny światowej Nr 97 w Stróżówce.
Mogiła zbiorowa- kurhan, ujęcie z boku. Lipiec 2015 r.

A photograph of a forest floor covered in dense green vegetation and tall grasses, with a large, weathered log lying horizontally across the middle ground. The background shows a dense stand of trees.

Fot. 10. Cmentarz z I wojny światowej Nr 97 w Stróżówce.
Mogiła zbiorowa- kurhan, ujęcie z przodu. Lipiec 2015 r.

Fot. 11.   **Cmentarz z I wojny światowej Nr 97 w Stróżówce.**
Mogiła zbiorowa od str. płn.- wsch.   Lipiec 2015 r.

Fot. 12.   **Cmentarz z I wojny światowej Nr 97 w Stróżówce.**
Mogiła zbiorowa od str. płn.- zach.   Lipiec 2015 r.